

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра прикладної психології та логопедії

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

 Олена СТАРИНСЬКА

«26» листопада 2024

**ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ НА ПАРТНЕРСЬКИХ ЗАСАДАХ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач другого рівня
вищої освіти, групи м24СО-з

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта

Освітньо-професійна програма:

Спеціальна освіта

Дар'я ЄРОШИНА

Керівник: канд. пед. н, доцент кафедри
прикладної психології та логопедії
Ганна МИЦИК

Рецензент: канд. псих. н., доцент кафедри
прикладної психології та логопедії
Наталя ЦИБУЛЯК

Запоріжжя – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ВЧИТЕЛЕМ-ЛОГОПЕДОМ ТА БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ НА ПАРТНЕРСЬКИХ ЗАСАДАХ	9
1.1. Сучасний стан теорії та практики виховання дітей з особливими освітніми потребами в сім'ї	9
1.2. Особливості формування взаємовідносин між вчителем- логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах	20
Висновки до першого розділу	30
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ВЧИТЕЛЕМ- ЛОГОПЕДОМ ТА БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ НА ПАРТНЕРСЬКИХ ЗАСАДАХ	32
2.1. Завдання, етапи та організація педагогічного експерименту	32
2.2. Розробка програми «Партнерство для розвитку: консультативно- просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами»	41
2.3. Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту	48
Висновки до другого розділу	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інклюзивне навчання є теоретично обґрунтованим та перспективним підходом у сучасній освітній парадигмі, який втілює принципи рівних можливостей та безбар'єрного доступу до освіти для кожного, незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, а також від інших обставин [14]. Інклюзивний спосіб навчання свідчить про прагнення створити сприятливе інклюзивне освітнє середовище для всіх, зокрема і тих учнів, що мають особливі освітні потреби.

Важливою складовою успішності інклюзивного навчання є активна участь батьків в цьому процесі [5]. Вони володіють унікальними знаннями про власних дітей та здатні активно сприяти впровадженню індивідуалізованого підходу їх навчання, враховуючи вікові, когнітивні, фізичні особливості та потреби. Однак без збалансованої та продуктивної взаємодії всіх учасників освітнього процесу досягти вагомих результатів під час корекційно-розвиткової роботи з дітьми зазначеної категорії просто не можливо [27].

Тому плідна співпраця на засадах партнерства між батьками, вчителями, адміністрацією та іншими учасниками освітнього процесу є вирішальним для створення ефективного інклюзивного середовища (Алеко О., Андрущенко Н., Зінченко Л., Кисличенко В. [5], Мастюкової О. [11], Рібцун Ю. [18], Шипіциної Л., Цуркан Т. та ін.). Такий підхід дозволить оптимально використовувати ресурси та зусилля всіх сторін для досягнення спільних цілей, а з огляду на унікальні потреби дітей, партнерство створить можливість оптимально адаптувати умови для їхнього навчання та розвитку, враховуючи особливості кожного.

Проте нині, в сучасних умовах, обумовлених воєнним конфліктом, встановлення міцних відносин з батьками ускладнене через певні обмеження та зміни в соціокультурному середовищі. Звичайні форми роботи з батьками,

які раніше виявлялися ефективними, тепер менш дієві через нові реалії, пов'язані із війною в країні. Воєнний конфлікт призвів до розриву традиційних шляхів комунікації та обміну інформацією між закладом освіти і батьками, а стрес та нестабільність вплинули на їх активність та залучення у взаємодію з педагогічним колективом, зокрема і вчителями спеціальної освіти.

У зв'язку з цим, виникає необхідність у впровадженні нового підходу до інформування батьків, заміні традиційних форм та методів взаємодії на більш сучасні (відеоконференції, онлайн-платформи та соціальні мережі тощо). Це сприятиме збільшенню доступності батьків до інформації, їх залученості до процесу навчання своєї дитини. Особливо важливим це є в контексті обмежень фізичної присутності чи територіальної віддаленості. Цілеспрямована організована робота з батьками на партнерських засадах може допомогти зменшити відчуття ізоляції та підтримати батьків у важкий період. За таких обставин, переосмислення методів комунікації та форм взаємодії з батьками в умовах воєнного конфлікту є важливим етапом, спрямованим на створення адаптивного, ефективного, інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами.

Отже, в умовах сучасної кризової ситуації в Україні і відсутності достатньої кількості досліджень з боку вітчизняних науковців щодо побудови ефективної взаємодії з батьками у контексті інклюзивного навчання за даних обставин, обрана тема дослідження набуває особливого значення. Відсутність ефективних розроблених програм та рекомендацій у даному напрямку лише посилює необхідність проведення відповідного дослідження та підкреслюють актуальність обраної теми: **«Формування взаємовідносин з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах».**

Об'єкт дослідження – процес взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах.

Предмет дослідження – програма формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах.

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці дієвості програми формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах.

Відповідно до мети дослідження визначено наступні **завдання**:

- проаналізувати психолого-педагогічну і спеціальну літературу з проблеми формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах;
- охарактеризувати роль сім'ї, її функції та зміни, які відбуваються з народженням дитини з особливими освітніми потребами;
- визначити основні форми взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах;
- розробити та експериментально перевірити ефективність програми («Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами») формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах.

Теоретико-методологічною основою дослідження є концепція єдності біологічних та соціальних факторів психічного розвитку (П. Анохін, Л. Виготський, О. Леонтьєв та ін.); концепції сімейного виховання дітей з особливими освітніми потребами (Кисличенко В. [5], Мастюкової О. [11], Рібцун Ю. [18], Шипіциної Л., Klatte I., Lyons R., Davies K., Harding S., Marshall J., McKean C., Roulstone S. [27]; Sugden E., Munro N., Trivette C., Baker E. та Williams A. [32]); вчення про єдність законів психічного розвитку нормальної та аномальної дитини (Бондар В., Виготський Л., Власова Н.,

Лебединський В., Шеремет М. та ін.); вчення про складну структуру дефекту та специфічні закономірності розвитку особи з особливими освітніми потребами (Засенко В., Сак Т., Синьов В., Фомічова Л.); нормативні показники і критерії мовленнєвого розвитку дитини (Богущ А., Гвоздєв О., Жинкін М., та ін.); вчення про корекцію мовленнєвих порушень у дітей з особливими освітніми потребами (Анастасова Н. та ін. [34], Лаласєва Р., Марченко І., Правдіна О., Рібцун Ю. [18], Савченко М., Трофименко Л., Тищенко В., Федоренко С. та ін. [35-38], Чередніченко Н., Шеремет М., Syzko Н. та ін. [33]).

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що розроблена програми для батьків «Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами» при методично правильній її розробці відповідно до потреб та індивідуальних запитів батьків дітей з особливими освітніми потребами сприятиме активізації їх включення в корекційно-розвитковий процес та підвищить мотивацію до співпраці з вчителем-логопедом задля досягнення позитивних результатів в контексті проведеної роботи з їх дітьми в умовах інклюзивного навчання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й розв'язання завдань використано комплекс методів:

– *теоретичні – системний аналіз* психолого-педагогічної і спеціальної літератури з проблеми формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах; *узагальнення, систематизація, класифікація* науково-теоретичних положень – для уточнення сутності базових понять дослідження; обґрунтування необхідності створення програми для батьків «Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами»;

емпіричні: методи діагностики (авторський опитувальник «Оцінка рівня сформованості взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах» та «Вимірювання батьківських установок і реакцій» PARI) – для отримання експериментальних даних щодо оцінки стану взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах, системи цінностей, переконань і очікувань батьків по відношенню до дітей зазначеної категорії; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний) – для обґрунтування і перевірки дієвості програми формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах; *моделювання* – для структуризації програми «Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків з особливими освітніми потребами»;

– для обробки та відображення емпіричних даних були використані *методи візуалізації* (діаграми та таблиці), в свою чергу для математичного аналізу, підрахунку та узагальнення результатів експериментальної роботи – *програмне забезпечення Excel*.

Практичне значення наукової роботи полягає в розробці програми «Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами» (далі – «Партнерство для розвитку»), яка може бути застосована в педагогічних та соціальних практиках для сприяння співпраці між закладом освіти, адміністрацією, вчителями (зокрема спеціальної освіти) та батьками дітей з особливими освітніми потребами у контексті інклюзивного навчання. Програма «Партнерство для розвитку» спрямована на зміцнення взаємодії між основними учасниками освітнього процесу та містить конкретні практичні рекомендації щодо цього та є готовим продуктом для використання вчителями-логопедами та вчителями-дефектологами у своїй професійній

діяльності. За необхідністю, може бути адаптованою та розширеною ними з урахуванням специфіка закладу освіти та особливостей і потреб цільової групи (батьків).

Розроблена програма може бути впровадженою в інші заклади освіти, що дозволяє розширити її позитивний вплив на взаємодію з батьками дітей з особливими освітніми потребами у контексті інклюзивного навчання.

Отримані результати дослідження можуть слугувати основою для подальших наукових та педагогічних ініціатив в освітній галузі, зокрема для визначення змістового наповнення курсів з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, розробки вибіркового дисциплін чи тренінгів, семінарів-практикумів для здобувачів вищої освіти та вчителів спеціальної освіти.

Експериментальна база: Дніпровська Гімназія №112 Дніпровської міської ради, м. Дніпро, Дніпропетровська область.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг наукової роботи становить 83 сторінка, із яких основний текст – 59 сторінок. Робота містить 3 рисунки.

ВИСНОВКИ

У науковій роботі здійснено теоретичне дослідження проблеми формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах. Відповідно до реалізованої мети та завдань можна зробити такі висновки.

Проаналізовано психолого-педагогічну і спеціальну літературу з проблеми формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах. Акцентовано на вагомій ролі сім'ї в процесі виховання дітей з особливими освітніми потребами. Охарактеризовано основні функції родини та фактори, що визначають успішність впливу сім'ї на дитину з особливими освітніми потребами, такі як виховний потенціал, рівень життєвої позиції, адаптивні можливості батьків, рівень прийняття дитини, особливі характерологічні риси батьків, стилі спілкування в сім'ї, її склад та майновий стан.

Підкреслено значення важливості формування взаємовідносин між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах. Звернено увагу на те, що партнерство є системою взаємовідносин, організованою на принципах рівності, добровільності та взаємодоповнюваності учасників освітнього процесу. Розглянуто різноманітні форми взаємодії з батьками на партнерських засадах, включаючи інноваційні. Зазначено актуальність цих форм у сучасних умовах та в контексті воєнного конфлікту в Україні.

Висвітлено аспекти, які слід враховувати при виборі форм взаємодії. Визначено можливі виклики, які слід попередити чи врахувати на початку формування взаємовідносин між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах. Зокрема, наголошено на важливості організаційній

гнучкості вчителя-логопеда та готовності реагувати на індивідуальні запити кожної сім'ї.

Розроблено та експериментально перевірено ефективність впливу програми «Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами».

Для цього проведено педагогічний експеримент впродовж 2023-2024 рр.; дібрано діагностичний інструментарій (авторський опитувальник «Оцінка рівня сформованості взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах» та апробований опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» (Parental Attitude Research Instrument – PARI) Е. Шефера [19] (додаток А), спрямований на діагностику системи цінностей, переконань і очікувань, які визначають підходи батьків до виховання; вивчення конкретних ситуацій та подій, які можуть викликати певні емоційні та поведінкові реакції у них; оцінку загального ставлення батьків до своїх дітей, їхні переконання стосовно виховання та відносин з ними; з'ясування видів методів та стратегій, які використовуються батьками в конкретних ситуаціях). Визначено експериментальну групу серед 6 сімей, що мають дітей з особливими освітніми потребами та є учнями початкових класів з інклюзивним навчанням; базу для експериментальної роботи (Дніпровська Гімназія №112 Дніпровської міської ради, м. Дніпро, Дніпропетровська область).

Кількісні дані, отримані на констатувальному етапі, чітко свідчать про необхідність підвищення рівня взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами у контексті інклюзивного навчання на основі партнерства.

Формувальний етап передбачав обґрунтування і розробку програми «Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами». Тривалість програми становила 7 місяців, а її мета полягала в підвищенні рівня взаємодії між

вчителем-логопедом та батьками на партнерських засадах, зокрема їх знань про особливості розвитку мовлення дітей та методи його корекції. Програма передбачала асинхронну (через Telegram-чат та Telegram-канал) та синхронну взаємодію у форматі відеоконференції на платформі Zoom, а також очні зустрічі, для максимальної гнучкості та ефективності взаємодії між вчителем-логопедом та батьками.

Вона сприяла створенню освітнього середовища, що ґрунтується на принципах колективної відповідальності та співпраці, сприяючи плідній взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами. Ретельний аналіз потреб батьків через опитування та інструменти, що оцінювали їх установки та реакції, дозволив врахувати індивідуальні особливості та визначити найбільш важливі аспекти для кожної родини. Різноманіття форм і методів взаємодії, таких як вебінари, семінари, консультації, чати тощо, зробили її гнучкою та адаптованою до потреб різних батьків. Впровадження програми в режимі онлайн та офлайн надавала можливість учасникам обирати формат взаємодії, що найбільше відповідав їхнім потребам та можливостям. Передбачений зворотній зв'язок через Google-опитування сприяв моніторингу та оцінці результативності, збору запитів та реагування на потреби батьків в контексті мовленнєвого розвитку дітей з ООП, що дозволяло об'єктивно визначити ефективність програми та коригувати її за необхідності.

На контрольному етапі експерименту було проведено контрольну діагностику, порівняння результатів на початку та після реалізації програми «Партнерство для розвитку: консультативно-просвітницька програма для батьків дітей з особливими освітніми потребами». На основі цих результатів засвідчено позитивну динаміку, певне покращення взаємодії та підтримки, зокрема зростання активності участі батьків та розвитку їхніх знань на контрольному етапі.

Проте, слід зазначити, що вони є позитивними та не дуже значущими, що можемо пов'язати з кількома факторами. По-перше, важливо

враховувати, що забезпечення формування взаємодії між вчителем-логопедом та батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання на партнерських засадах – це комплексний процес, який вимагає спільних зусиль батьків, вчителя-логопеда та інших педагогів, психологів, адміністрації закладу освіти. По-друге, це тривалий процес і вагомі зміни можуть потребувати більшого часу. Крім того, зовнішні обставини, такі як воєнні події в країні, можуть мати вплив на рівень взаємодії в сім'ях, особливо тих, де є діти з особливими освітніми потребами. Стресові ситуації, пов'язані з війною чи конфліктом, можуть вплинути на загальний психологічний стан батьків та їхню здатність активно взаємодіяти у програмах підтримки. Участь у взаємодії може бути ускладнена різними чинниками, включаючи соціальні та економічні аспекти. Наприклад, батькам із малозабезпечених або соціально вразливих груп може бути важче знаходити час та ресурси для участі в програмах взаємодії через обмежені можливості та стресові умови. Або робочий графік, фінансові обмеження та обставини працевлаштування можуть ускладнювати участь батьків у заходах чи зустрічах, запропонованих вчителем-логопедом.

Отже, необхідно враховувати всі ці фактори при аналізі динаміки взаємодії в контексті роботи вчителя-логопеда з батьками дітей з особливими освітніми потребами.

Проте, не дивлячись на незначні результати в цьому напрямі, вважаємо, що результати магістерської роботи можуть слугувати основою для подальших наукових та педагогічних ініціатив в освітній галузі, зокрема для визначення змістового наповнення курсів з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, розробки вибіркового дисциплін чи тренінгів, семінарів-практикумів для здобувачів вищої освіти та вчителів спеціальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова В. Історія педагогіки України : підручник. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
2. Боровая Л.П. Социально-психологическая помощь семьям, имеющим тяжело больных детей. *Социально-педагогическая работа*. 1998. №6. С. 59–63.
3. Гриневич Л. М., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Шиян Р. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 19.12.2023)
4. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Н.З. Софій, Ю.М. Найда та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даніленко. Київ, 2007. 128 с.
5. Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка. Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 208 с.
6. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: науково-методичний посібник. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274с.
7. Коханова О. П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навч.-метод. посіб. Київ : ПП Щербатих О.В., 2011. 104 с.
8. Крюкова Т. Л. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними. СПб. : Речь, 2005. 240 с.
9. Левченко И. Ю., Ткачева В. В. Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии: Методическое пособие. М.: Просвещение, 2008. 239 с.

10. Лук'янченко К. Роль сім'ї в процесі виховання та навчання дитини з особливими освітніми потребами. 2020. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7980/1/Lukyanchenko%20%d0%9a.%202020.pdf> (дата звернення: 19.12.2023)

11. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: учебное пособие. М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2003. 408 с.

12. Матвеева Н. О. Формування інклюзивного середовища на принципах педагогіки партнерства. *Published on*. 2020. С. 275–278.

13. Мицик Г. М. Логопедична освіченість та її місце в структурі корекційно-мовленнєвої компетентності батьків дітей дошкільного віку з вадами мови в сільській місцевості. Наукові записи Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Бердянськ: ФОП Ткачук О. В., 2016. Вип. 1. С. 161–167. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2016_1_28

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.12.2023)

15. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі : метод. посіб. / уклад. : О. В. Коган та ін. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.

16. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 № 635. URL: <https://cutt.ly/Kwzf2Lxg> (дата звернення: 19.12.2023)

17. Про освіту : закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (дата звернення: 19.12.2023)

18. Рібцун Ю. В. Співпраця вчителя-логопеда з батьками : молодша логопедична група для дітей із ЗНМ. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2011. № 1. С. 33–37.

19. Рогов Є. І. Настільна книга практичного психолога: навч. посібник-2-е вид., Кн. 2: Робота психолога з дорослими., доп. і переробл. М.: Гуманіт. вид. центр ВЛАДОС. 2000. URL: https://stud.com.ua/17605/psihologiya/vimiryuvannya_batkivskih_ustanovok_reaktsiy (дата звернення: 19.12.2023)

20. Сяба М. О. Роль сім'ї у вихованні дітей з особливими потребами. *Духовність особистості; методологія, теорія і практика*. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля. 2013. Вип. 3 (56). С 163–168.

21. Ткачева В. В. К вопросу о концепции психологического изучения семьи, воспитывающей ребёнка с отклонениями в развитии. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2004. № 1. С. 46–51.

22. Царькова О. В. Особливості допомоги батькам, які виховують дітей з особливими потребами. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені І. Огієнка, Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 2014. Вип. 23. С. 687– 695.

23. Carroll C. It's not every day that parents get a chance to talk like this: Exploring parents' perceptions and expectations of speech–language pathology services for children with intellectual disability. *International Journal of Speech–Language Pathology*. Vol. 12, P. 352–361. <https://doi.org/10.3109/17549500903312107>

24. Davies K. E., Marshall J., Brown L. J. E. Goldbart J. Co-working: Parents' conception of roles in supporting their children's speech and language development. *Child Language Teaching and Therapy*. Vol. 33. P. 171–185. <https://doi.org/10.1177/0265659016671169>.

25. Justice L. M., Logan J. R. Damschroder L. Designing caregiver-implemented shared-reading interventions to overcome implementation

barriers. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. Vol. 58. P. 1851–1863. https://doi.org/10.1044/2015_JSLHR-L-14-0344

26. Kaiser A. P., Hemmeter M. L., Ostrosky M. M., Alpert C. L. Hancock T. B. The effects of group training and individual feedback on parent use of milieu teaching. *Journal of Child Communication Disorders*. 1995. Vol. 16. P. 39–48. <https://doi.org/10.1177/152574019501600206>

27. Klatte, I.S., Lyons, R., Davies, K., Harding, S., Marshall, J., McKean, C. and Roulstone, S. (2020), Collaboration between parents and SLTs produces optimal outcomes for children attending speech and language therapy: Gathering the evidence. *International Journal of Language & Communication Disorders*. Vol. 55. P. 618–628. <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12538>

28. Lyons R., O'Malley M., O'Connor P. Monaghan U. 'It's just so lovely to hear him talking': Exploring the early-intervention expectations and experiences of parents. *Child Language Teaching and Therapy*. 2010. Vol. 26. P. 61–76. <https://doi.org/10.1177/0265659009349975>

29. Marshall J., Harding S. Roulstone, S. Language development, delay and intervention – the views of parents from communities that speech and language therapy managers in England consider to be under-served. *International Journal of Language & Communication Disorders*. 2017. Vol. 52. P. 489–500. <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12288>

30. Mytsyk H., Pryshliak M. Telepractice in the System of Providing Correctional and Developmental Services to Children with Speech Disorders: Interaction at a Distance. *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. Vol. 9 (3). P. 94–105. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i3.2674>

31. Roostin E. Family influence on the development of children. *PrimaryEdu: Journal of Primary Education*. 2018. Vol. 2(1). P. 1–12. [10.22460/pej.v1i1.654](https://doi.org/10.22460/pej.v1i1.654)

32. Sugden E., Munro N., Trivette C. M., Baker E. Williams A. L. Parents' Experiences of Completing Home Practice for Speech Sound Disorders. *Journal of Early Intervention*. 2019. Vol. 41. P. 159–181. <https://doi.org/10.1177/1053815119828409>.

33. Syzko H., Anastasova N., Donchenko O. Psychological analysis of predictors of stigmatization of children with special educational needs in the context of inclusive educational space. Psychological patterns of social processes and personality development in modern society : scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. 324 p.

34. Анастасова Н.М. Особливості розвитку взаємостосунків у учнів в інклюзивному класі. *Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю: «Інклюзивна освіта: теорія, методика, практика»* (28 березня 2019 року) / гол.ред. Демченко І. І. Умань: ВПЦ «Візаві», 2019 р. Вип. V. С. 26–29.

35. Федоренко С.В., Погребняк В.О. Проблеми адаптації дітей з порушеннями мовлення в інклюзивному закладі дошкільної освіти. Мат-ли міжн. наук.-практ. конф. «Українська освіта: аксіологія європейського вибору». 21-22 жовтня 2021. Київ. С. 388-393.

36. Федоренко С.В., Погребняк В.О. Комунікативна компетентність як умова соціальної адаптації дітей з порушеннями мовлення. Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2022. Вип. 2(7). С. 168–175.

37. Федоренко С., Гайдук О. Особливості організації логопедичного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. Гаврилова. Вип. 14. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2023. С. 140–149.

38. Федоренко С., Пнівчук А. Сучасні завдання психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями мовлення в інклюзивних закладах загальної середньої освіти. Вісник Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. Гаврилова. Вип. 14. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2023. С. 531–537.